

MEMUAR ASAR TAHLILI

Ubaydullayev Normuhammad Hasanovich

Alisher Navoiy nomidagi ToshDO‘TAU huzuridagi DTIYAO‘ va MOM
Samarqand viloyati hududiy bo‘linmasi o‘qituvchisi

Annotatsiya. Chunonchi, 10-sinfda Boburning “Boburnoma”, 11-sinfda esa uning lirik asarlarini o‘rganish ko‘zda tutilgan. O‘qituvchi Zahiriddin Muhammad Boburning hayot va ijod yo‘li to‘g‘risida darslikda berilgan ma’lumotlarnigina takrorlash o‘rniga “Boburnoma” asarining V.Rahmonov hamda K.Mullaxo‘jayeva tomonidan o‘zbekchaga qilingan tabdilidan adib shaxsiyati yorqin namoyon bo‘lgan o‘rinlarini o‘qib bersa, o‘quvchilar shoir haqida faqat muayyan ma’lumotlarga ega bo‘libgina qolmay, uning alohida o‘ziga xos bir shaxsiyat egasi sifatidagi minazi, intilishlari, qaltis vaziyatlardagi o‘ylari, kayfiyatidagi o‘zgarishlar, jasurligi, topqirligi, mehribonligi va qahri singari turli-tuman insoniy sifatleri bilan tanishadilar. Va ijodkorni o‘zlari yaqindan biladigan bir odam sifatida yaxshi ko‘rib qoladilar. Bilmay turib sevish, sevmay turib chuqur bilish mumkin emas. Bu hol “Boburnoma”ni o‘qish va o‘zlashtirish samaradorligini sezilarli oshiradi.

Kalit so‘zlar: “Boburnoma” asari, hujjatli asar, badiiy haqiqat, hayotiy haqiqat, memuarlar, kundaliklar, xotiralar, esdaliklar.

Аннотация. Например, в 10 классе планируется изучение «Бобурномы» Бабура, а в 11 классе он будет изучать его лирические произведения. Вместо повторения приведенных в учебнике сведений о жизненном и творческом пути учителя Захириддина Мухаммада Бабура личность писателя ярко проявляется в переводе произведения «Бобурнома» на узбекский язык В. Рахмонова и К. Муллаходжаевой. читая его места, читатели получают не только определенные сведения о поэте, но и его характере как уникальной личности, стремлениях, мыслях в трудных ситуациях, изменениях его настроения, познакомятся с различными человеческими качествами, такими как смелость, находчивость, доброта и гнев. И любят творца как человека, которого близко знают. Невозможно любить, не зная, глубоко зная, не любя. Такое положение значительно повышает эффективность чтения и усвоения «Бобурномы».

Ключевые слова: «Бобурнома», документация, художественная правда, жизненная правда, мемуары, дневники, воспоминания, реминисценции.

Abstract. For example, in the 10th grade, it is planned to study Babur's “Boburnoma”, and in the 11th grade, he will study his lyrical works. Instead of repeating the

information given in the textbook about the life and creative path of the teacher Zahiriddin Muhammad Babur, the writer's personality is clearly manifested in the translation of the work "Boburnoma" into Uzbek by V. Rahmonov and K. Mullaho'jayeva. reading his places, the readers will not only get certain information about the poet, but also his character as a unique personality, aspirations, thoughts in difficult situations, changes in his mood. , get acquainted with various human qualities such as courage, resourcefulness, kindness and anger. And they love the creator as a person they know closely. It is impossible to love without knowing, to know deeply without loving. This situation significantly increases the efficiency of reading and mastering "Boburnoma".

Keywords: *"Boburnoma", documentary, artistic truth, life truth, memoirs, diaries, memories, reminiscences.*

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, adabiyot darslarida muallif tomonidan berilgan avtobiografik ma'lumotlardan tashqari, u haqda boshqalar tomonidan bildirilgan fikrlarga ham tayanish jiddiy didaktik samara keltiradi. Mumtoz adiblar haqidagi bunday manbalar o'quvchini adiblarning ma'naviy dunyosiga yaqinlashtiradi, uni bir tirik odam sifatida tuyish imkonini beradi. Adib shaxsiyatini yaxshi biladigan zamondoshlarining yozgan xotiralari o'quvchilarning ijodkor va uning asariga qiziqib qolishini ta'minlaydi. Bu to'g'rida adabiyotshunos va metodist olim professor B.To'xliyev o'zining "Adabiyot o'qitish metodikasi" kitobida: "Ayrim adiblarning tarjimai holini o'rganishda boshqa kishilar, mashhur shaxslar, yirik olimlar, yirik davlat va jamoat arboblarning fikrlaridan ham foydalanish mumkin bo'ladi. Masalan, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Muhammadrizo Erniyozbey o'g'li Ogahiy, Zokirjon Xolmuhammad o'g'li Furqat singari ko'plab mumtoz adabiyotimiz vakillarining hayoti va ijodini o'rganishda shu usuldan foydalanish yaxshi samara beradi"[Тўхлиев, 2010;123], – degan fikr bildiradi.

Yozuvchining shaxsi to'g'risida muhim ma'lumot beruvchi manba ijodkorning zamondoshlari, u bilan muloqotda bo'lgan, turli suhbat, voqealarda ishtirok etgan yoki uning shaxsiyati va ijodini puxta o'rgangan kishilar hisoblanadi. Masalan, Bobur to'g'risida quyidagi fikrlar Boburni ijodkor shaxs sifatidagi qiyofasini tiklash hamda uning ko'rkam bitiklarini anglab yetishga yordam berishi shubhasiz:

"Tarixi Rashidiy" dan: "U turli go'zal fazilatlar, maqtovg'a loyiq sifatlarga ega podshoh edi. Barcha sifatleri ichida shijoat va muruvvatpeshaligi ustun kelar edi".

Hasanxo'ja Nisoriy: "Chig'atoy sultonlarining eng sarasi va zo'r shijoatlisi edi".

Javoharla'l Neru: "Bobur dilbar shaxs, Uyg'onish davrining tipik hukmdori, mard

va tadbirkor odam bo‘lgan, u san’atni, adabiyotni sevardi, hayotdan huzur olishni yaxshi ko‘rardi. Uning nabirasi Akbar yana ham dilbarroq bo‘lib, ko‘p yaxshi fazilatlarga ega bo‘lgan“.

Monstyuart Yelfinston: “Uning uslubi oddiy va mardona, jonli va obrazli. U o‘z zamondoshlarining qiyofalari, urf-odatlarini va intilishlarini, qiliqlarini oynadek ravshan tasvirlaydi. Shu jihatdan bu asar Osiyoda yagona, chinakam tarixiy tasvir namunasi”.

Rumer Goden: “Bobur buniyod etgan davlat garchi bobolariniki singari bepoyon mintaqalarga yoyilmagan bo‘lsa-da, u o‘z saltanatining sultoni, buyuk imperatori darajasiga ko‘tarildi. O‘z mulkida boshqaruv tizimini mahkam tutib, uni mohirlik bilan idora qildi. Bu o‘lkani 332 yil davomida mahorat bilan boshqargan buyuk sulolaga asos soldi”.

Pirimqul Qodirov: “Bobur mirzo so‘z bilan jonli tasvir yaratish mahoratini mukammal egallagan adib edi. Buni o‘zi ham sezardi. Shuning uchun umrining oxirida o‘g‘li Humoyunga “Boburnoma” ni tugallab taqdim etganida unga bir ruboiy ilova qiladi:

Bu olam aro ajab alamlar ko‘rdum,

Olam elidin turfa sitamlar ko‘rdum,

Har kim bu ”Vaqoyi”ni o‘qir, bilgaykim,

Ne ranj-u ne mashaqqat-u ne g‘amlar ko‘rdum[Тўхлиев va b., 2017;135].

11-sinf “Adabiyot” darsligida ingliz olimi Denison Rossning Bobur haqidagi fikrlari o‘quvchilarning Bobur shaxsiyati borasidagi tasavvurlarini kengaytirib, uni o‘spirinlarga yaqinlashtiradi: “*Bobur turkiy she’riyatda Alisher Navoiydangina keyingi o‘rinda edi. U sof va nafosatli turkiyda devon tartib etdi. U nazm yo‘lida “Mubayyin” atalmish asarini yaratib, shu bilan ko‘pchilik tomonidan foydali deb topilgan islomiy huquqshunoslikka doir ta’limotning muallifi bo‘ldi, shuningdek, turkiydagi aruz vazni haqida benazir risola yozdi va “Risolayi volidiya”ni tarjima qildi. Uning bequsurlikda yagona hamda jo‘n uslubda yozilgan “Vaqoe” yoki “Tarixi turkiy” asari ham bor. U musiqa va o‘zga san’atlarni g‘oyatda nozik idrok etardi*”[Тўхлиев va b., 2018;161].

Mutaxassislar avtobiografik asarni boshqa bir qator adabiy janrlar bilan kesishuvchi janr deb hisoblaydilar. Haqiqatan ham, avtobiografik asarning memuarlar, kundaliklar, xotiralar, esdaliklar, sayohatnomalar bilan o‘xshash tomonlari bor. Lekin o‘zga janrlardagi bitiklardan avtobiografik asarda muallifning diqqat markazida o‘zining voqelik bilan uzviy aloqadagi shakllanish tarixi, qalb va ongi tarixi turadi[Kuronov, 2013;5].

Tarixiy-memuar asarlar ham ba'zan qaysidir ijodkorlarning hayot yo'li va shaxsiyatini bilishning muhim manbasi bo'lishi mumkin. Zahiriddin Muhammad Bobur "Boburnoma" tarixiy voqealar, ba'zi shoir va yozuvchilarning hayot yo'liga oid qiziqarli ma'lumotlar uchraydi. "Boburnoma" – hujjatli asar deyishimizga sabab, asarining "To'qqiz yuz o'n birinchi (1505-1506) yil voqealari" sarlavhali qismida bir yo'la ikki buyuk shaxs haqida: "...Yana, Alisherbek Navoiy edi. Begi emas, balki suhbatdoshi edi, kichikligidan maktabdosh bo'lishgan ekan" [Bo'byr, 2008;132], – yo'sinida ma'lumot berilgan. Ushbu ma'lumotdan Alisher Navoiyning bolalikdan birga o'ynab katta bo'lgan do'sti sulton Husayn mirzo ekani anglashiladi. Bu ma'lumot o'quvchilarga Alisherning sulton Husayn oldidagi beqiyos obro'sining sababini izohlaganday bo'ladi. Boshqa bir o'rinda Bobur mirzo Navoiy shaxsiyatiga xos g'oyat muhim bir xususiyatni alohida ta'kidlaydi: "Alisherbek mizojining nozikligi bilan mashhurdir. Odamlar nazokatini davlatining g'ururidan deb tasavvur qilardilar. Unday emas ekan. Bu sifat unga tug'ma ekan. Samarqandda ekanida ham xuddi shunday nozikmizoj ekandir" [Bo'byr, 2008;133]. Qisqagina bu chizgi yordamida Zahiriddin Muhammad Bobur Alisherbekning tabiatidagi juda muhim bir jihatni ko'rsatib beradi. Alisher Navoiyning g'oyat nazokat bilan bitilgan, o'ta nozik insoniy tuyg'ular injalik bilan ifoda etilgan asarlarini tahlil qilishda bu chizgi katta ahamiyat kasb etadi. Farhod, Shirin, Layli, Majnun, Mehr, Suhayl timsollaridagi ingichkalik va noziklikning ildizi buyuk mutafakkir shoirning shaxsiyatidan suvlanishi o'quvchilar tomonidan bilib olinishi bu asarlarni teranroq tushunishga xizmat qiladi.

"Boburnoma"da buyuk Navoiyning shoirlik iste'dodi to'g'risida: "Alisherbek o'xshashi yo'q kishi edi. Turkiy til bilan to she'r bitibdilar, hech kim unchalik ko'p va yaxshi yozgan emas. Olti masnaviy (doston) kitob nazm qilgan: beshi "Xamsa" javobida, yana biri "Mantiq ut-tayr" vaznida "Lison ut-tayr" nomli. To'rt g'azaliyot devonini tuzgan: "G'aroyib us-sig'ar", "Navodir ush-shabob", „Badoye' ul-vasat", «Favoid ul-kibar»... Fazl ahli va hunar ahliga Alisherbekchalik murabbiy va homiylik qilgan odam dunyoda boshqa topilmasa kerak. Sozda peshqadam bo'lgan ustoz Qulmuhammad, Shayx Noyi va Husayn Udiy bekning tarbiyasi va homiyligi bilan shuncha kamol topib, shuhrat qozondilar. Ustoz Behzod va Shoh Muzaffar tasvirda bekning sa'y-harakati bilan ma'lum va mashhur bo'ldilar. Shunchalik ko'p xayriy binolar bunyod qildiki, oz kishi bunday ishga muvaffaq bo'la oladi» [Bo'byr, 2008;134]. Alisher Navoiyning zamondoshi tomonidan qilinayotgan ushbu e'tirof keyingi olimlar tomonidan bildirilgan fikrlarga qaraganda kuchliroq tarbiyaviy ta'sir ko'rsatadi. Ya'ni o'quvchilar buyuk Navoiy faqat bizning zamonimizda emas, balki

o‘z davrida ham eng talabchan va sinchkov odamlar tomonidan tan olinganini bilib olishadi. Bu hol uning beqiyos shaxsiyatiga muhabbat uyg‘otadi, ijodkor shaxsiga bo‘lgan muhabbat uning asariga muhabbatga aylanishi shubhasiz.

Navoiyning boshqa bir yosh zamondoshi va shogirdi Xondamir “Makorim ul-axloq” asarida buyuk mutafakkirning shaxsiyatidagi qo‘li ochiqlik, g‘arazsizlik, bag‘rikenglik, yosh ijodkorlarga e‘tibor, obodlikka o‘chlik, adolatsevarlik, topqirlik singari go‘zal fazilatlarni hayotiy misollar bilan ko‘rsatib beradiki, ularni bilish va o‘quvchilarga bildirish Navoiy asarlarini o‘rganishning samaradorligiga kafolat bo‘ladi.

“Boburnoma” asarida Bobur taxtga chiqqan 1494 yildan 1530 yilgacha, ya’ni umrining oxirigacha muallif boshidan kechirgan voqealar tasvirlangan. Bobur asarida voqealarni qayd etish bilan cheklanib qolmay, bu voqealarning ishtirokchilari tasviriga ko‘p o‘rin bergani sabab o‘sha davrda yashab, mamlakat tarixida muayyan iz qoldirgan taniqli shaxsiyatlar to‘g‘risida ma’lumotga ega bo‘lish imkonini beradi. Muallif otasi Umarshayx Mirzo, onasi, momosi, opasi, ukasi to‘g‘risida; amakisi Sulton Ahmad, tog‘asi Sulton Mahmud, Husayn Boyqaro, Shayboniyxon, Badiuzzamon, Muzaffar Mirzo, Umarshayx, kabi ko‘plab taxt egalari, Alisher Navoiy, Muhammad Solih, Husayn Udiy, Kamoliddin Binoiy, Mirak naqqosh, Behzod singari adabiyot va san’at arboblari haqida ularning shaxsiyatidagi eng muhim jihatlar ko‘rsatib berilgan qimmatli ma’lumotlar keltiriladi. O‘qituvchi asarda har bir yil voqealari alohida berilganiga o‘quvchilar e‘tiborini qaratib, Bobur shaxsidagi o‘shish-o‘zgarishlarni kuzatishga chaqirishi maqsadga muvofiq bo‘ladi.

“Boburnoma”ni sinchiklab tahlil qilish o‘quvchilarda maqsad yo‘lida qiyinchiliklardan cho‘chimaslik, intiluvchanlik tuyg‘ularini shakllantiradi va mustahkamlaydi. Ayniqsa, asardagi Samarqanddan quvilgan, Andijonga kiritilmagan Boburning o‘sha vaqtdagi holatining: *“Aksar yalangoyoq yurur edim, yalangoyoq ko‘p yurgandin oyoqlarim andoq bo‘lub edikim, tog‘ va tosh tafovut qilmas edi”*, – yo‘sinidagi tasviri mohiyati anglab yetilsa, muallif obrazi o‘quvchilarning idealiga aylanishi mumkin.

Umumta’lim maktablari o‘quvchilariga shoir va yozuvchilarning hayot yo‘li bayon qilinayotganda memuar asarlar va tazkiralardagi ma’lumotlarga tayanilsa, maqsadga muvofiq bo‘ladi. Negaki, darsliklarda berilgan qisqa izohlarni o‘quvchilarning o‘zlari ham o‘qib chiqishlari mumkin. O‘qituvchi mumtoz adib shaxsiyati to‘g‘risida manbalarga asoslanib so‘zlasa, darsning natijadorligi ortadi. O‘quvchida ijodkor shaxsiga nisbatan mehr-muhabbat paydo bo‘ladi.

Adabiy ta’lim tajribasidan yaxshi ma’lumki, badiiy asarlarni o‘rganishda suhbat

metodini qo‘llash ko‘p samara keltiradi. Ushbu usul orqali o‘quvchiga nafaqat bilim beriladi, balki u tarbiyalanadi va mustaqil fikrlashga ham yo‘naltiradi. Suhbat xotira va kuzatuvchanlik, tasavvur va xayolotni faollashtiradi. Suhbat davomida o‘rganilayotgan asarning mohiyati namoyon bo‘libgina qolmay, har bir o‘quvchining o‘ziga xos xususiyatlari ham oydinlashadi. To‘g‘ri tashkil etilgan didaktik suhbat sinfdagi har bir o‘quvchini fikrlashga undaydi. Adabiyot saboqlarini suhbat shaklida tashkil etishda avtobiografik xarakterdagi asarlar alohida ahamiyat kasb etadi. O‘rta maktabning yuqori sinflarida Alisher Navoiy asarlarini o‘rganishga bag‘ishlangan saboqlarda Bobur, Vosifiy, Xondamir va boshqa mualliflarning buyuk mutafakkir shoir shaxsiyatiga doir ma’lumotlardan foydalanib suhbat uyushtirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Тўхлиев Б. Адабиёт ўқитиш методикаси. –Тошкент: Янги аср авлоди, 2010. –Б.123.
2. То‘xliyev B., Karimov B., Usmonova K. Adabiyot: umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 10-sinfi(1-qism) uchun darslik.– Toshkent: «O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi» Davlat ilmiy nashriyoti, 2017. –B.135.
3. То‘xliyev B., Karimov B., Usmonova K. Adabiyot: umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 11-sinfi(1-qism) uchun darslik-majmua. – Toshkent: «O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi» Davlat ilmiy nashriyoti, 2018. –B.161.
4. Қуронов Д., Мамажонов З., Шералиева М. Адабиётшунослик луғати. – Т.: Akademnashr, 2013. –Б.5.
5. Захириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. – Т.: Ўқитувчи НМИУ, 2008. – Б.132.
6. Захириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. – Т.: Ўқитувчи НМИУ, 2008. – Б.133.
7. Захириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. – Т.: Ўқитувчи НМИУ, 2008. – Б.134.
8. Xolmonova, Z. (2015). Babürnâmedeki Bazikelimelerin Tarih? Ve Etimolojik Tahlili. Journal of Social Sciences/Sosyal Bilimler Dergisi (2146-4561), 5(9).
9. Bilveren, T. (2015). Babürnâmedeki Bazi Kelimelerin Tarihî Ve Etimolojik Tahlili. Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(9), 114-118.
10. Zulhumor, X. (2023). Bobur–Semantikaning Sohir Bilimdoni. Роль наследия Захириддина Мухаммада Бабур в развитии восточной государственности и культуры, 1(1).
11. Xolmanova, Z. Babür’ün Özbek Dilbilimini Geliştirmedeki Büyük Hizmetleri.
12. Zulhumor, X. O. L. M. A. N. O. V. A. (2017). Babür’ün Özbek Dilbilimini Geliştirmedeki Büyük Hizmetleri. Journal of Modern Turkish Studies, 14(1), 85.